

# ARKADISMUS

18. století v brazilské literatuře je stoletím akademií - počátky skupinové literární aktivity.

- Tyto skupiny narušily izolacionismus bahijských spisovatelů často píšících v tónu vyhnanců, zdůrazňující pouta s Portugalskem, a zároveň se odlišily od katechetické a apologetické literatury (kázání misionářů).
- Autoři tohoto nového literárního směru se vyznačují angažovaností ve prospěch společenské a politické nezávislosti Brazílie a jsou si vždy vědomi svého postavení intelektuála; hledají společenství lidí, kteří by s nimi sdíleli potřebu svébytné a svobodné umělecké činnosti.
- Vlastí už není místo, odkud pochází kultura (Portugalsko), ale místo, kde se narodili (kolonie).

# První akademie

Academia Brasílica dos Esquecidos (Brazilská akademie opomíjených) – založena v roce 1724 v Salvadoru

jejím cílem bylo sepsání brazilských dějin s motem *Sol oriens occiduo* (Slunce vycházející na západě) – říkali si učení američtí Portugalci (doutos portugueses americanos)

- vzorem jí byly akademie portugalské (Akademia dos Singulares /jedinečných; A. dos Generosos /velkodušných; A. dos Solitários /osamocených/ - do těchto akademií se soustřeďovaly literární a historické ambice Portugalska
- název brazilské akademie „dos Esquecidos“ ukazuje, jak citlivě vnímali literáti z kolonie své odloučení od centra.

Brzy se zakládají další akademie: 1736-1740 – dos Felizes /šťastní/ do Rio de Janeiro

1752 – dos Selectos /vybraní/do Rio de Janeiro

1759 – dos Renascidos /obrození/ - Salvador

1770 – dos Felizes de São Paulo

# Historické změny na přelomu 17. a 18. století

Z cukrovarnických středisek Bahie a Recife se kulturní život země rozšiřuje na nová území, kam jej postupně vnášejí jezuité a bandeirantes (účastníci výprav do neprozkoumaného vnitrozemí, většinou s vidinou získání indiánských otroků nebo zlata), královští úředníci i dobrodruzi

- novými centry země se stávají Minas Gerais, Rio de Janeiro a São Paulo.

Válka proti Holanďanům v 17. století vnesla do nově se ustavující kultury povědomí vlasti – spojila tak misionáře, osadníky i dobrodruhy - Brazílie tím nabyla určité jednoty, přinejmenším jako idea – přestože kolonie patřila Portugalsku, její obrana a její průzkum byly již v rukou místních obyvatel.

Od konce 17. století – zlatá horečka hlavně v Minas Gerais („obecné doly“ – těžba zlata, diamantů a dalších drahých kamenů - na konci 18. století odtud pocházely dvě třetiny světové produkce zlata).

V té době podepsalo Portugalsko obchodní smlouvu s Anglií – směňovalo její obilí, sukna, kůže, hedvábí a další rukodělné zboží za víno, pomeranče a hlavně za zlato – stalo se na ní tak v podstatě ekonomicky závislé.

# Apologetický nativismus

Zakládají se literární společnosti a akademie, dějepisné, básnické a vědecké.

Na počátku zlaté horečky je v Minas Gerais vybudováno nové město Vila Rica (dnešní Ouro Preto) a z oblasti se postupně stává jedno z hlavních hospodářských středisek země

- uchycuje se v něm svébytný druh baroka a koloniálního rokoka
- vytváří se nová hospodářská a kulturní aristokracie, která svůj majetek získává z obchodování
- má mnohem měšťanštější ráz, než tradiční patriarchální společnost plantážů.

Nativistické (národnostní) cítění stojí u zrodu velké části dobových kulturních projevů, ať již individuálních nebo skupinových. Opěvuje se příroda, nerostné bohatství i historie Brazílie. Šíří se to, co se v kolonii uskutečnilo, vychvalují se místní rodové linie i vykonané počiny – snaha dát Brazílii vlastní tvář.

# Dějepisectví

Dějepisectví jako nový žánr v brazilské literatuře – jeho cílem bylo především oslavit brazilské rody či docenit působení církevních řádů.

- Např salvadorský kronikář **Luís dos Santos Vilhena**, profesor řečtiny, zachytil ve dvaceti epištolách život hlavního města v 18. století (Salvador) - rukopis je uložen v Riu pod názvem *Bahie v 18. století*
- Benediktin z Recife **Domingos do Loreto Couto**, člen akademie obrozených, sepsal kroniku v barokní oslavné próze v ufanistickém (nekritický obdiv) duchu:

*Očištění Brazílie a Oslavení Pernambuco* (Desagravos do Brasil e Glórias de Pernambuco)

– novinkou je velice pozitivní vztah k indiánovi a objektivní líčení jeho vztahu k přírodě i ke kolonizátorům.

# Portugalské intermezzo

Autoři, kteří se narodili v Brazílii, ale většinu života prožili v Portugalsku, kde i tvořili.

**MATIAS AIRES** (1705-1763) – moralistická literatura

Narodil se v São Paulu, studoval práva v Coimbře, pobýval ve Francii a usadil se v Portugalsku.

*Úvahy o lidské domýšlivosti* (Reflexões sobre a vaidade dos homens, 1752)

– dílo napsané v duchu jansenismu (člověk je hříšný a domýšlivý) sklidilo ve své době značný úspěch.

**ANTÔNIO JOSÉ DA SILVA**, zvaný **ŽID** (1705-1739) – dramatik

Narodil se v Riu, odkud se s rodiči přestěhoval do Lisabonu, když mu bylo osm let.

Vystudoval práva v Coimbře a strávil většinu svého života v Lisabonu, kde bavil společnost svými rozvernými hrami (óperas).

Je často považován za nejvýznamnějšího představitele brazilského rokoka. Jeho hry jsou zdánlivě frivolní, ale velice satirické a kritické vůči stávající společnosti – díky tomu si vytvořil spoustu nepřátel. Přestože byl pokřtěn, jeho rodina byla pronásledována kvůli judaismu. On sám byl inkvizicí upálen.

# Brazilská Arkádie

Barokní kánon začal být postupně nahrazován kánonem iberským klasicistním - kulteranistická a konceptistická pravidla vystřídal bukolický tón

- velké stylizování přírody, která byla představována v pastýřském hávu a inspirována nejen přírodou antických vzorů, ale i krajinou portugalskou.

V Brazílii je toto období spojeno s národním uvědoměním. Odráží se zde vliv francouzských a severoamerických idejí, které v romantismu vyústí v touhu po nezávislosti. Jde o určité osvícenství koloniálního měšťanstva, ze kterého vzejde hnutí za nezávislost země a to jak ve smyslu politickém, tak estetickém.

- Její tři nejvýznamnější představitelé, Cláudio Manuel da Costa, Antonio Gonzaga a Alveranga Peixoto byli členy tzv. Spiknutí věrolomných, Inconfidência Mineira, které usilovalo o získání autonomie oblasti Minas Gerais a jeho nezávislost na Portugalsku.

Tito arkadičtí autoři jsou velice výjimeční a mají velký vliv na další vývoj brazilské literatury.



## Charakteristika:

- Nativismus barokních autorů, který se projevoval mnohomluvnými popisy ohromující přírody určeným cizincům, se u arkadických autorů změnil v uměřené ztvárnění brazilské reality určené místnímu publiku.
- Arkadičtí básníci považovali dobový barokní vkus za pokleslý a usilovali o návrat klasických vzorů, jakými byly Camões a Petrarca – zároveň se u nich projevuje nativismus a popisované hory jsou hory Minas Gerais (Cláudio Manuel) a pastýři tesají svá jména do skal (namísto do kůry stromů po evropském vzoru).
- Arkadická poezie je poezií kontrastů, pohrává si s tematickými protiklady (příjezd x odjezd), vrací se k nepomíjivým lyrickým hodnotám velkých básníků 16. století.

# MANUEL DA COSTA (1729-1789)

## Glauceste Satúrnio (jeho arkadické jméno)

Narodil se v roce 1729 v dnešní městečku Mariana, studoval na jezuitské koleji v Riu a později práva v Coimbře. Po návratu do Brazílie nastoupil dráhu advokáta a veřejného činitele - stal se jednou z nejvýznamnějších osobností kolonie.

*Básnické skladby (Obras poéticas) – 1768*

- toto dílo je považováno za počátek Arkádie v Brazílii

*Úslužný Parnas (Parnaso obsequioso) – také 1768*

- drama, které mělo být představeno ve Vile Rica u příležitosti guvernérovy narozenin.

Byl občansky smýšlejícím básníkem – psal králi protesty proti nespravedlivému daňovému systému.

Napsal epickou báseň *Vila Rica*, kterou mnohokrát přepracovával a vydána byla až po jeho smrti.

# Inconfidência Mineira / Spiknutí věrolomných

V 80. letech 18. století se Manuel da Costa stal součástí hnutí za nezávislost, spolu se svými přáteli básníky, Antoniem Gonzagou a Alverangem Peixoto

- „Spiknutí věrolomných“, jak je hnutí nazýváno, bylo vyzraženo Gonzagovým osobním nepřítelem v roce 1789
- jeho největší propagátor, exaltovaný praporčík zvaný Tiradentes, byl popraven, a ostatní členové uvězněni – Cláudio Manuel da Costa spáchal ve vězení sebevraždu (možná byl dokonce zavražděn), Alvarenga Peixoto a Gonzaga byli deportováni do Afriky.

# ALVARENGA PEIXOTO, BÁRBARA HELIODORA

**Inácio José de Alvarenga Peixoto (1744-1792)**

Stejně jako Manuel da Costa studoval práva v Coimbře a byl jedním z vůdců spiknutí.

Z jeho básní je nejproslulejší sonet, v němž vykresluje rohatou lunu – ve své době budil pohoršení:

*„Até luna rohy své bledé sebevícce ohýbá...“*

*„Por mais que os alvos cornos curve a Lua...“*

Za života vydal jen tři básně, ostatní vyšly až posmrtně.

Peixoto byl po vyzrazení spiknutí deportován do Afriky, kde po roce v horečkách zemřel.

Jeho družkou byla **Bárbara Heliodora**, často považována za první brazilskou básnířku a múzu spiknutí.

# TOMÁS ANTÓNIO GONZAGA (1744-1810)

## Dirceu (jeho arkadické jméno)

Jeden z největších a nejpopulárnějších básníků portugalského jazyka.

Narodil se v portugalském Portu - otec byl Brazilec, matka Portugalka.

Do Brazílie přišel s otcem roku 1751, usadili se v Recife. Studoval na jezuitské koleji v Salvadoru a pak práva v Coimbře, kde získal doktorát.

V roce 1782 přichází do Vila Rica, kde se rychle spřátelí s dalšími básníky a přidá se ke spiknutí.

Po jeho vyzrazení tráví nějaký čas ve vězení na Ostrově hadů (Ilha das Cobras) ve státě Rio de Janeiro a pak dvacet let ve vyhnanství v Mosambiku

– tam získává majetek a začíná nový život; bere si dceru obchodníka s otroky a vrací se k psaní básní.

Gonzaga je nejautentičtější z arkadických brazilských básníků – nevymýšlí milostné příběhy, ale vypráví ten svůj:

*Marília* – dva svazky básní

- po návratu do Brazílie se ve svých čtyřiceti letech zamiluje do sedmnáctileté Marie Dorotéii de Siexas, dívky z dobré měšťanské rodiny
- ve svých básních jí nazývá Marília de Dirceu /Dirceova Marílie

*Cartas Chilenas* (Chilské listy)

- významná sbírka směšnohrdinských básní psaných volným veršem, rozčleněna do 13 dopisů
- Gonzaga v nich protestuje proti zneužívání moci guvernérem Luísem da Cunha Meneses.

# EPICKÁ POEZIE

## **BASÍLIO DA GAMA (1741-1795)**

Studoval na jezuitské koleji, po vyhnání jezuitů se stěhuje do Portugalska. V pombalovském Lisabonu je obviněn z jezuitství a jen o vlas unikne vyhnanství v Angole (napíše oslavnou báseň u příležitosti svatby Pombalovy dcery a to jej zachrání). Po této zkušenosti vystupuje otevřeně proti jezuitům.

Studuje v Římě, kde se přidává k římské Arkádii pod jménem Termino Sipílio.

*Uruguay* (O Uruguai) – epická báseň, která je považována za první brazilské indianistické dílo

– uvedení indiána do literatury jako protagonisty příběhu.

Indianismus je tu ale ještě chápán arkadicky v tom smyslu, že zde indián v zásadě nahrazuje evropského pastýře, jako symbol prostoty, čistoty a nevinnosti.

V Gamově epické skladbě jsou nepřáteli jezuité, vyobrazení jako nenasytní vlci, jejichž obětí jsou právě indiáni.

Hlavní postavou je generál Gomes Freire de Andrada, který stejně jako samotní indiáni odsuzuje dobovačnou válku i nepatřičnost vpádu městského člověka do přírodní rovnováhy.

*Gentes da Europa! Nunca vos trouxera*

*O mar e o vento a nós! Ah, não de balde*

*Estendeu entre nós a Natureza*

*Todo esse plano espaço imenso de águas!*

*„Národy Evropy! Kéž vás nikdy nezanesly / moře a vítr k nám! Ach, nikoli nadarmo / prostřela mezi nás Příroda / celou tu nezměrnou vodní pláň!“*



## **JOSÉ DE SANTA RITA DURÃO (1722-1784)**

Byl katolickým knězem, doktorem teologie, prožil velkou část života v Itálii.

*Caramuru* (Lisabon, 1781) - epická báseň

- vypráví příběh Dioga Álvarese Coreii, řečeného Caramuru, což v jazyce tupinambá znamená „ohnivý muž“ – objevitel Bahie
- prolínání kronikářských záznamů s fantastickými prvky, přírodovědné znalosti a národopisné poznatky
- stylem připomíná Camõesovy Lusovce, ale cílem je Camõesa ideologicky opravit a jeho pohanské fantastično nahradit křesťanskou zbožností.

Báseň *Caramuru* inspirovala další dva básníky k napsání parodie ve formě satirické básně:

**FRANCISCO DE MELO FRANCO (1757-1823)**

- volnomyšlenkář z Minas Gerais se inspiroval básní *Caramuru* k sepsání *Říše hlouposti* (*Reino da Estupidez*, 1785), v níž kritizuje prostředí univerzity v Coimbře – bašta portugalského konzervatismu, která je říší hlouposti, pokrytectví, pověřivosti a fanatismu.

**MANUEL INÁCIO DA SILVA ALVARENGA (1749-1814)**

*Zběh* (*O desertor*, 1784)

- satirická báseň, rovněž inspirovaná dílem *Caramuru* vyzdvihuje Pombalovu univerzitní reformu a boj proti akademické rutině
- psáno ve volném verši, spousta příměrů a metafor, které vycházejí ze vzdálené brazilské reality (např. sláva má hlas a barvy hejna papoušků ze sertão) – námětem je studentský příběh.